

УДК 343.33

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.31>

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ГЕНОЦИДУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Уманець М.М.,
аспірант кафедри кримінального права
Національного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0004-6938-787X
e-mail: umanets62@gmail.com

Уманець М.М. Суб'єктивні ознаки геноциду: кримінально-правова характеристика.

У статті надано кримінально-правову характеристику суб'єктивним ознакам кримінального правопорушення, передбаченого статтею 442 КК України. Акцентовано на актуальності обраної теми дослідження, що пов'язано з умовами воєнного стану, в яких перебуває українське суспільство, ратифікацією та імплементацією Римського статуту МКС, у зв'язку із чим внесено зміни та доповнення до закону України про кримінальну відповідальність.

Досліджено суб'єкт геноциду. Визначено, що ним є фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності. Виявлено дискусійне питання щодо визнання держави суб'єктом кримінального правопорушення. Визначено, що держава не має жодної з ознак суб'єкта кримінального правопорушення, а також до неї неможливо застосувати засоби кримінально-правового характеру. Зроблено висновок про можливість притягнення держави до міжнародної відповідальності. Виявлено відмінності у правовому регулюванні віку кримінальної відповідальності у положеннях Римського статуту МКС та КК України. Зокрема за Римським статутом МКС юрисдикція суду поширюється на злочини, вчинені особами, які досягли вісімнадцяти років, у той час як за КК України кримінальна відповідальність за геноцид настає з шістнадцяти років. Встановлено, що вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення геноциду потребує зниження, оскільки геноцид має високу ступінь суспільної небезпеки, а також може вчинятися у формах, які охоплюють об'єктивну сторону кримінальних правопорушення, відповідальність за вчинення яких настає з чотирнадцяти років.

Досліджено суб'єктивну сторону геноциду. Доведено, що обов'язковими ознаками вказаного елемента складу кримінального правопорушення є вина та мета. Вказівка на форму вини наявна у диспозиції статті 442 КК України. З'ясовано, що геноцид може бути вчинений лише з прямим умислом. Обґрунтовано, що військові командири та інші начальники підлягають кримінальній відповідальності за статтею 442 КК України у випадку вчинення бездіяльності з непрямым умислом чи необережністю. Особливості суб'єктивної сторони діяння, вчиненого військовим командиром або іншим начальником, визначені статтею 31-1 КК України. Вказано, що метою геноциду є знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи. Така мета є спеціальною та у науковій літературі називається «*dolus specialis*». З'ясовано, що саме наявність вказаної мети відрізняє геноцид від інших кримінальних правопорушень зі схожими ознаками.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне правопорушення, склад кримінального правопорушення, міжнародний злочин, геноцид, суб'єктивні ознаки, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Umanets M.M. Subjective signs of genocide: criminal law characteristics.

The article provides a criminal law characteristics of the subjective signs of a criminal offence under Article 442 of the Criminal Code of Ukraine. The emphasis is on the relevance of the chosen research topic, which is associated with the conditions of martial law in which Ukrainian society finds itself, the ratification and implementation of the Rome Statute of the ICC, in connection with which amendments and additions were made to the Criminal Code of Ukraine.

The subject of genocide has been studied. It has been determined that it is a physically sane person who has reached the age of criminal responsibility. A controversial issue regarding the recognition of

the state as a subject of criminal offence has been identified. It has been determined that the state does not have any of the characteristics of a subject of criminal offence, and that it is impossible to apply criminal law measures to it. A conclusion has been made about the possibility of bringing the state to international responsibility. Differences were identified in the legal regulation of the age of criminal responsibility in the provisions of the Rome Statute of the ICC and the Criminal Code of Ukraine. In particular, according to the Rome Statute of the ICC, the jurisdiction of the court extends to crimes committed by persons who have reached the age of eighteen, while according to the Criminal Code of Ukraine, criminal responsibility for genocide begins at the age of sixteen. It has been established that the age at which criminal responsibility for committing genocide may arise needs to be lowered, since genocide has a high degree of social danger, and can also be committed in forms that encompass the objective side of criminal offenses, responsibility for the commission of which arises from the age of fourteen.

The subjective aspect of genocide has been studied. It has been proven that guilt and intent are mandatory elements of this criminal offence. The form of guilt is specified in Article 442 of the Criminal Code of Ukraine. It has been established that genocide can only be committed with direct intent. It has been substantiated that military commanders and other superiors are subject to criminal responsibility under Article 442 of the Criminal Code of Ukraine in the event of inaction with indirect intent or negligence. The peculiarities of the subjective aspect of an act committed by a military commander or other superior are defined in Article 31-1 of the Criminal Code of Ukraine. It is stated that the intent of genocide is the destruction of a national, ethnic, racial or religious group. This intent is specific and is referred to in scientific literature as «*dolus specialis*». It has been established that it is the presence of this specific intent that distinguishes genocide from other criminal offences with similar characteristics.

Key words: criminal law, criminal offence, elements of a criminal offence, international crime, genocide, subjective signs, subject, subjective side.

Постановка проблеми. В сучасних умовах питання кримінальної відповідальності за геноцид потребує актуалізації, глибокого розуміння і вдосконалення з урахуванням міжнародних стандартів та національної моделі правового регулювання. Необхідність актуалізації вказаного питання на національному рівні зумовлена воєнним станом та зростанням проблематики надання правової оцінки діям, вчиненим відносно українського народу, що мають ознаки геноциду. При цьому, юридична наукова література містить обмежену кількість досліджень кримінальної відповідальності за геноцид, що впливає на якість правового регулювання та правозастосування.

Законом України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» № 3909-IX від 21.08.2024 [12] Україною було ратифіковано Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), а Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» № 4012-IX від 09.10.2024 [11] – його положення було імплементовано до національного законодавства, зокрема, внесено зміни до статті 442 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Зазначені законодавчі кроки істотно підвищують важливість досліджуваної проблематики, оскільки державою взято на себе зобов'язання щодо здійснення належної кримінальної юрисдикції стосовно осіб, відповідальних за вчинення геноциду, а також щодо співпраці з МКС у сфері кримінального переслідування таких осіб.

При цьому, суб'єкт і суб'єктивна сторона кримінального правопорушення є невід'ємними елементами його складу. Коректне їх визначення є необхідною передумовою для притягнення особи до кримінальної відповідальності. І, навпаки, їх неправильне розуміння призведе до обмеженого правозастосування та, відповідно, уникнення кримінальної відповідальності особами, які вчинили дії, що мають ознаки геноциду.

Метою статті є дослідження суб'єкта і суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 442 КК України, а також надання їм кримінально-правової характеристики.

Стан дослідження проблематики. Питання суб'єкта та суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 442 КК України досліджувалося І.І. Строковою, О.С. Сотулою, Т.В. Михайліною, Ю.В. Гоцуляком, О.Ю. Зайченко, А.С. Славко, В.М. Коваль, К.А. Важною, Є.Ю. Захаровим, В.О. Зеленчуком та іншими. Разом із тим, питання складу кримінального правопорушення геноциду, зокрема його суб'єктивних ознак, є дискусійним та потребує

подальшого наукового опрацювання. Це зумовлено сучасними умовами розвитку нашого суспільства, імплементацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та наявністю низки проблемних аспектів, які досі досліджено неповною мірою.

Виклад основного матеріалу. Підставою притягнення особи до кримінальної відповідальності є наявність в її діях складу кримінального правопорушення. При цьому, склад кримінального правопорушення утворюється при наявності об'єктивних та суб'єктивних ознак, які характеризують певне суспільно небезпечне діяння як кримінальне правопорушення [10, с. 70].

Суб'єктивними ознаками складу кримінального правопорушення є його суб'єкт та суб'єктивна сторона. З огляду на це, пізнання суб'єктивних ознак геноциду необхідно починати з суб'єкта зазначеного діяння.

Питання суб'єкта кримінального правопорушення було предметом численних наукових досліджень, внаслідок чого сформувалося багато підходів до його розуміння. Незважаючи на це, можна погодитися з думкою Ю.В. Гродецького та О.В. Зайцева, які підкреслюють, що при правильному нормотворенні держава, як правило, формалізує у законах про кримінальну відповідальність загальновизнані в суспільстві уявлення про певні поняття та правила поведінки. При цьому дефініція суб'єкта кримінального правопорушення, яка міститься у статті 18 КК України, є достатньо досконалою для того, щоб не сумніватися у її використанні [5, с. 262].

Таким чином, суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка його вчинила у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність [8]. Аналіз дефініції суб'єкта кримінального правопорушення дає підстави стверджувати, що його ознаками є (1) фізичність, (2) осудність та (3) вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Поряд із цим слід зазначити, що наведене визначення стосується загального суб'єкта кримінального правопорушення, тоді як у частині 2 статті 18 КК України міститься дефініція спеціального суб'єкта. Ним є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [8]. Отже, спеціальний суб'єкт характеризується додатковими ознаками поряд із загальними (фізичність, осудність та вік кримінальної відповідальності), що визначаються в нормах Особливої частини КК України.

З огляду на викладене, для відповіді на запитання щодо того, чи є суб'єкт геноциду загальним чи спеціальним, необхідно звернутися до аналізу статті Особливої частини КК України, якою встановлено кримінальну відповідальність за геноцид. Так, частиною 1 статті 442 КК України передбачено, що геноцидом є діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої шляхом: 1) позбавлення життя членів цієї групи; 2) заподіяння членам групи серйозної шкоди; 3) створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення; 4) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі; 5) насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу [8].

На підставі аналізу диспозиції частини 1 статті 442 КК України можна дійти до висновку, що в ній відсутні будь-які вказівки на додаткові ознаки суб'єкта кримінального правопорушення. Відтак, суб'єкт геноциду є загальним.

Надаючи кримінально-правову характеристику ознакам суб'єкта геноциду, зазначимо, що в науковій літературі висловлюються ідеї щодо визнання держави суб'єктом цього злочину. Такі пропозиції ґрунтуються на твердженні, що вчинення геноциду, як правило, здійснюється з використанням державних механізмів і ресурсів, зокрема людських (державних посадових осіб), у зв'язку із чим держава має визнаватися суб'єктом злочину [3, с. 195]. До правових передумов визнання держави суб'єктом злочину прихильники цієї концепції відносять положення Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (далі – Конвенція 1948 р.) [6], Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння [15], а також правові позиції Міжнародного суду ООН, сформульовані в рішенні у справі «Боснія та Герцеговина проти Сербії та Чорногорії» від 26 лютого 2007 року [14].

Зокрема, стаття IX Конвенції 1948 р. передбачає, що спори між державами стосовно тлумачення, застосування або виконання Конвенції 1948 р., включно зі спорами щодо відповідальності держави за геноцид або будь-які інші діяння, перелічені в статті III, передаються на розгляд Міжнародного Суду ООН за вимогою будь-якої із сторін спору [6]. Таким чином, відповідне форму-

лювання цієї статті дає підстави для припущення про можливість вчинення геноциду державою.

Поряд з цим, у справі «Боснія та Герцеговина проти Сербії та Чорногорії» Міжнародним судом ООН досліджувалося питання вчинення Сербією геноциду та інших діянь, перелічених у статті III Конвенції 1948 р. За результатами розгляду справи Міжнародний суд ООН дійшов висновків, що Сербія не вчиняла геноциду через свої органи або посадових осіб, не вступала у змову з метою його вчинення, не підбурювала до геноциду та не була співучасником геноцидом. У той же час Судом було констатовано порушення Сербією зобов'язань, передбачених Конвенцією 1948 р., щодо запобігання геноциду та покарання за його вчинення [14].

Слід зазначити, що хоча Міжнародним судом ООН досліджувалося питання вчинення геноциду державою, у підсумку воно розглядалося у контексті міжнародної, а не кримінальної відповідальності держави. Наявність такої відповідальності можливе у разі порушення державою взятих на себе зобов'язань відповідно до положень міжнародно-правового нормативного акта.

Про цей вид юридичної відповідальності йдеться й у Проекті статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, у статтях 1 та 2 якого зазначено, що будь-яке міжнародно-протиправне діяння держави тягне за собою міжнародну відповідальність цієї держави та визначаються елементи такого діяння.

Таким чином, на сьогодні держава не може розглядатися як суб'єкт кримінального правопорушення, оскільки відсутні матеріальні та процесуальні механізми, які дозволяли б притягати її саме до кримінальної відповідальності. Держава не має жодної з ознак суб'єкта кримінального правопорушення, визначених кримінальних законом. Засоби кримінально-правового характеру, які пов'язані з кримінальною відповідальністю, неможливо застосувати до держави, оскільки їх правова природа розрахована на кримінальну відповідальність фізичних осіб. Водночас усталеною є практика притягнення держави до іншого виду юридичної відповідальності – міжнародної.

З огляду на викладене, суб'єктом геноциду може бути лише фізична осудна особа. Що стосується віку, з якого настає кримінальна відповідальність за вчинення геноциду, слід зазначити наступне.

На підставі аналізу статті 22 КК України можна дійти до висновку, що кримінальній відповідальності за вчинення геноциду підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років. Зокрема, кримінальне правопорушення, передбачене частиною 1 статті 442 КК України, не входить до переліку правопорушень, зазначених у частині 2 статті 22 КК України, за вчинення яких особи підлягають кримінальній відповідальності у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років [8].

Слід одразу зазначити, що Римським статутом Міжнародного кримінального суду, який Україна ратифікувала у серпні 2024 року, питання віку кримінальної відповідальності за вчинення геноциду регулюється інакше.

Так, відповідно до статті 26 Римського статуту МКС, Суд не має юрисдикції щодо будь-якої особи, яка не досягла 18-річного віку на момент імовірного вчинення злочину.

Таким чином, якщо кримінальна відповідальність за вчинення геноциду за КК України можлива з шістнадцяти років, то кримінальна відповідальність за Римським статутом МКС – з вісімнадцяти років. Водночас відмінності у правовому регулюванні питання віку кримінальної відповідальності в Україні зумовлені особливостями розвитку національної правової системи. Така різниця, незважаючи на ратифікацію Україною Римського статуту МКС, не є порушенням норм міжнародного права, не свідчить про визнання державою подвійного віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за геноцид, а також відповідає практикам правового регулювання кримінальної відповідальності за геноцид зарубіжними країнами. Слід зазначити, що внаслідок імплементації Римського статуту МКС законодавцем не було внесено зміни до статті 22 КК України та не доповнено КК України іншими нормами, що передбачали б настання кримінальної відповідальності за геноцид з досягненням особою вісімнадцяти років.

Однак, комплексне дослідження положень частини 2 статті 22 та частини 1 статті 442 КК України ставить під сумнів обґрунтованість встановлення загального, а не зниженого віку кримінальної відповідальності за вчинення геноциду.

Слід зазначити, що до обставин, які обумовлюють можливість притягнення до кримінальної відповідальності осіб віком від чотирнадцяти років за вчинення конкретно визначених кримінальних правопорушень, належить, зокрема, високий рівень суспільної небезпеки таких діянь [2, с. 174]. Керуючись цим, з чотирнадцяти років можлива кримінальна відповідальність за вчинення

умисного вбивства, умисного тяжкого тілесного uszkodження, умисного середньої тяжкості тілесного uszkodження, згвалтування та сексуального насильства.

При цьому, відповідно до пунктів 1 та 2 частини 1 статті 442 КК України, геноцид може вчинятися у формах позбавлення життя членів національної, етнічної, расової чи релігійної групи, а також заподіяння членам такої групи серйозної шкоди. Приміткою до статті 442 КК України встановлено, що під серйозною шкодою слід розуміти заподіяння тяжких тілесних uszkodжень або тілесних uszkodжень середньої тяжкості, вчинення згвалтування або інших форм сексуального насильства, заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання [8].

Таким чином, об'єктивна сторона геноциду у формах, передбачених пунктами 1 та 2 частини 1 статті 442 КК України збігається з об'єктивною стороною кримінальних правопорушень, передбачених статтями 115, 121, 122, 152 та 153 КК України за вчинення яких встановлений знижений вік кримінальної відповідальності. У той же час, геноцид, як і умисне вбивство, наприклад, належить до категорії особливо тяжких кримінальних правопорушень, за вчинення якого передбачене альтернативне найбільш суворе покарання – довічне позбавлення волі.

Крім того, геноцид посягає на суспільні відносини, що забезпечують основи людського співіснування (злочин проти миру, людяності та міжнародного правопорядку), існування національних, етнічних, расових чи релігійних груп, а також життя, здоров'я, волю, честь й гідність, статеву свободу та статеву недоторканість людини. Міжнародною спільнотою це діяння визнано одним із найтяжчих кримінальних правопорушень. Враховуючи це, геноцид як кримінальне правопорушення характеризується надзвичайно високим рівнем суспільної небезпеки, кримінальна відповідальність за вчинення якого має наставати з досягнення особою чотирнадцяти років, у зв'язку із чим є необхідність внесення відповідних змін до частини 2 статті 22 КК України.

З точки зору суб'єктивної сторони, обов'язковими ознаками геноциду є вина та мета. Вказівка на форму вини міститься у диспозиції частини 1 статті 442 КК України, відповідно до якої діяння може бути вчинено лише у формі умислу.

Згідно із статтею 24 КК України, умисел поділяється на прямий і непрямий. А тому, з'ясовуючи вид умислу при вчиненні геноциду, варто звернути увагу на наявність мети, без якої діяння не може бути кваліфіковане як геноцид.

Такою метою, відповідно до частини 1 статті 442 КК України, є повне або часткове знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи. У науці кримінального права цю мету називають спеціальною («*dolus specialis*»). Саме її наявність відрізняє геноцид від інших кримінальних правопорушень [1, с. 10].

Наявність спеціальної мети свідчить про те, що геноцид може бути вчинений лише з прямим умислом, оскільки відсутність прагнення до настання суспільно небезпечних наслідків (при непрямому умислі) призводить до відсутності усвідомлення мети, з якою вчиняється кримінальне правопорушення.

Водночас у зв'язку із імплементацією Україною Римського статуту МКС, а саме доповнення КК України статтею 31-1, було створено виключення з вказаного вище правила, яке пов'язане з кримінальною відповідальністю військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників.

У науковій літературі кримінальну відповідальність військових командирів за діяння, вчинені їх підлеглими особами, називають командною відповідальністю. На сьогодні існують різні точки зору щодо правової природи статті 31-1 КК України, якою передбачені положення про командну відповідальність.

Так, Н.А. Федорович стверджує, що концепція командної відповідальності фактично збільшує обсяг діянь, за вчинення яких настає кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників. Український законодавець, ввів у кримінальне право нову концепцію про визнання особи, наділеної певними повноваженнями, суб'єктом відповідних складів кримінальних правопорушень, передбачених розділом XX Особливої частини КК України, хоча така особа не виконує об'єктивну сторону відповідного складу кримінального правопорушення [13, с. 292].

За твердженням О. К. Маріна, командна відповідальність є групою норм кримінального права, які становлять собою нормативну (правову) підставу кримінальної відповідальності. Запропонована національним законодавцем конструкція нормативної підстави (складової підстави) кримінальної відповідальності, яка за аналогією за співучастю чи незакінченим злочином, заповнює

прогалину у складі кримінального правопорушення (адже командир чи інший начальник самостійно об'єктивну сторону злочину підлеглого не виконував) посиленням у формулі кваліфікації на частину 3 статті 31-1 КК України [9, с. 90-91].

І.В. Гловюк вважає, що визначений статтею 31-1 КК України підхід щодо командної відповідальності зазнає критики. Дії військового командира чи іншого начальника не можуть бути співучастю, оскільки він не бере участь у вчиненні одного і того ж умисного кримінального правопорушення. У статті 31-1 КК України йдеться про різні злочини та про різні форми вини, тобто про причетність до кримінального правопорушення. Враховуючи це, вченою здійснюється висновок про необхідність передбачення кримінальної відповідальності військових командирів та інших начальників окремою статтею КК України [4, с. 37].

Дійсно, аналіз статті 31-1 КК України свідчить про те, що військові командири, інші особи, які фактично діють як військові командири, а також інші начальники підлягають кримінальній відповідальності у разі вчинення геноциду їх підлеглими особами.

Зокрема, статтею 31-1 КК України передбачено, що військовий командир або інший начальник підлягає відповідальності за статтею 442 КК України у разі вчинення такого кримінального правопорушення його підлеглою особою, внаслідок нездійснення ним належного контролю над такою особою. При цьому, командир або знає про вчинення чи намір вчинення геноциду його підлеглим і не вживає дій для запобігання, припинення геноциду або повідомлення про геноцид компетентного органу, або, відповідно, не знає про вчинення чи намір вчинення геноциду його підлеглим, хоча повинен і може знати, у зв'язку із чим не вчиняє дій для запобігання, припинення геноциду чи повідомлення про такий злочин компетентного органу.

З точки зору об'єктивної сторони діяння військових командирів та інших начальників характеризується бездіяльністю, а з суб'єктивної сторони психічне ставлення військового командира чи іншого начальника до своєї бездіяльності може характеризуватися як непрямим умислом, так і кримінальною протиправною самовпевненістю чи кримінальною протиправною бездіяльністю.

Такий підхід протирічить характеристиці суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 442 КК України. Видається, що військовий командир та інший начальник, вчиняючи бездіяльність з непрямим умислом чи необережністю, може нести кримінальну відповідальність за злочин, склад якого допускає його вчинення лише з прямим умислом. Враховуючи це, вказана проблематика потребує подальшого окремого наукового опрацювання та вирішення на доктринальному та законодавчому рівнях.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що питання кримінальної відповідальності за вчинення геноциду є актуальним, що пов'язано з умовами воєнного стану, в яких перебуває українське суспільство, фіксацією проявів геноциду та необхідністю надання їм кваліфікованої правової оцінки. При цьому, підставою кримінальної відповідальності є наявність у діях особи складу кримінального правопорушення, елементами якого є суб'єкт та суб'єктивна сторона.

Суб'єкт геноциду є загальним, ним є фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Встановлено, що на сьогодні держава не може визнаватися суб'єктом геноциду, у зв'язку із відсутністю для цього відповідних матеріальних та процесуальних підстав. Водночас держава може бути суб'єктом міжнародного правопорушення.

З'ясовано, що вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за вчинення геноциду, потребує зниження, оскільки злочин геноциду має особливу суспільну небезпечність та може бути вчинений у формах позбавлення життя, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, тілесних ушкоджень середньої тяжкості, згвалтування та інших форм сексуального насильства, що охоплюють об'єктивні сторони кримінальних правопорушень, відповідальність за вчинення яких настає з досягнення особою чотирнадцяти років.

Визначено, що обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони геноциду є вина та мета. Вина характеризується психічним ставленням до злочину у формі прямого умислу. Водночас виключення з цього правила пов'язані з кримінальною відповідальністю військових командирів та інших начальників. Вказані особи підлягають кримінальній відповідальності за статтею 442 КК України у випадку бездіяльності з непрямим умислом чи необережністю, за якої їх підлегла особа вчинила геноцид. Мета геноциду є спеціальною («*dolus specialis*») та полягає у повному чи або частковому знищенні національної, етнічної, расової чи релігійної групи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрухів О.І. Принцип «*dolus specialis*» та проблема доведення геноцидальних дій російської федерації в Україні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права*. 2024. № 18. С. 8–14. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.18.30.8-14> (дата звернення: 08.11.2025).
2. Аніщук В.В. Вплив віку суб'єкта злочину на кримінальну відповідальність. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 172–175. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313.2019.7.31> (дата звернення: 08.11.2025).
3. Важна К.А. Сутність геноциду відповідно до чинного міжнародного права та міжнародно-правової політики. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 193–197. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/8/42.pdf> (дата звернення: 08.11.2025).
4. Гловюк І.В. Командна відповідальність у КК України та її доказування: виклики й питання. *Нові можливості та перспективи щодо притягнення до відповідальності представників рф після ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього*: матеріали науково-практ. круглого столу, м. Київ, 7 листоп. 2024 р. Київ, 2024. С. 36–43. URL: https://www.researchgate.net/publication/386137416_Glovuk_I_V_KOMANDNA_VIDPOVIDALNIST_U_KK_UKRAINI_TA_II_DOKAZUVANNA_VIKLIKI_J_PITANNA_Novi_mozlivosti_ta_perspektivi_sodo_pritagnenna_do_vidpovidalnosti_predstavnikov_rf_pisla_ratifikacii_Ukrainou_Rimsk (дата звернення: 08.11.2025).
5. Гродецький Ю.В., Зайцев О.В. Поняття суб'єкта кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 1. С. 255–281. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.21.308048> (дата звернення: 08.11.2025).
6. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: Конвенція від 09.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 08.11.2025).
7. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін та ін.; ред.: В.В. Сташис, В.Я. Тацій. Харків : Право, 2010. 455 с.
8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#Text> (дата звернення: 08.11.2025).
9. Марін О.К. Проблеми впровадження «командної» відповідальності у національне кримінальне право України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. № 90. С. 88–96. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.12> (дата звернення: 08.11.2025).
10. Маслово О.О. Суб'єктивні ознаки терористичного акту: характеристика складу кримінального правопорушення. *Юридичний вісник*. 2024. № 4. С. 70–78. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2024.9> (дата звернення: 08.11.2025).
11. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 09.10.2024 № 4012-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text> (дата звернення: 08.11.2025).
12. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text> (дата звернення: 08.11.2025).
13. Федорович Н.А. Правова природа командної відповідальності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. № 89. С. 288–294. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.43> (дата звернення: 08.11.2025).
14. International Court of Justice. *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, 26.02.2007. URL: <https://icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 08.11.2025).
15. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts : Draft articles of 12.12.2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (дата звернення: 08.11.2025).